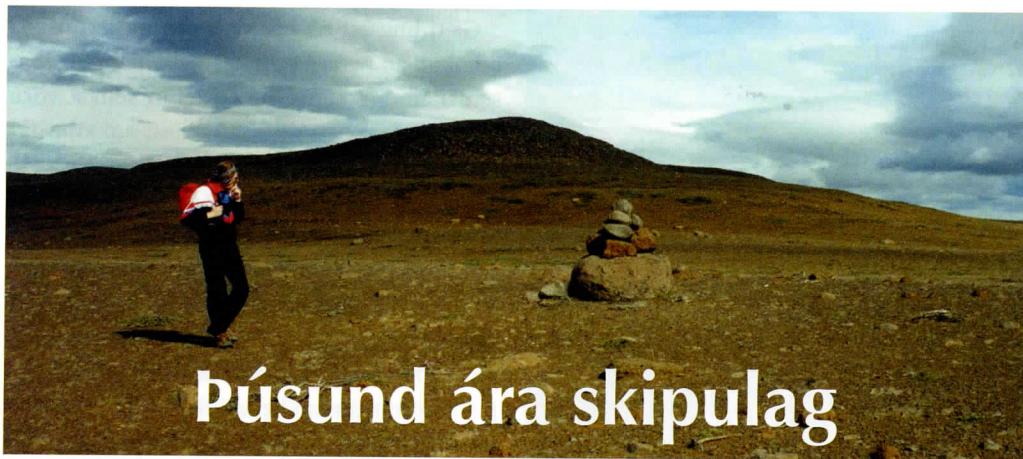

Páll Pálsson

Þúsund ára skipulag

Í pistli undir þessari djarflegu fyrirsögn verður reynt að gera grein fyrir fornulandskipulagi (jarðaskipulagi) í heimahögum höfundar og verður byrjað að rekja hina gömlu markalínu er liggur um Jökuldalsheiði sem skipti landi milli Möðrudals á Efra-Fjalli annars vegar en jarða á Jökuldal og í Vopnafirði hins vegar og hér verður nefnd *höfuðmarkalína*. Jarðirnar á Jökuldal eru: Brú, Hákonarstaðir, Arnórsstaðir og Skjöldólfssstaðir en í Vopnafirði: Bustarfell og Steinvarartunguland Hofskirkju ef mörk Skjöldólfssstaða og Tungunnar hafa miðast við Ármót fremri (1834), það er ármót Háreksstaða- og Gestreiðarstaðakvíslar. Byrjað verður á því að lýsa þessari skipulagslínu út frá hinu sérstæða lýrittí¹ er hana snertir og nefnist *Rúnasteinn* og kalla mætti *lausnarstein* þessa forna skipulags.

PANNIG FÓR ÞEGAR Heiðin tók að byggjast á 19. öld að deilur risu um þetta forna grunnskipulag milli jarða sem þá virtist mjög tekið að fyrnast yfir og ekki liggja ljóst fyrir hvernig legu *höfuðmarkalínunnar* væri háttáð í umhverfinu. Þar spilaði inn í að kennileiti, sem nefnd voru í heimildum misgömlum, voru lítt bekkt eða á reiki, allavega var staðsetning þeirra orðin óljós. Og ekki bætti úr skák að sama kennileitið hafði ýmis nöfn til að bera sem brátt mun leitt í ljós.

Deilur þessar um *höfuðmarkalínuna* enduðu með tveimur dónum. Annar þeirra, frá árinu 1888, ákvað merkjálínu milli Möðrudalslands og Víðirhóla- eða Hákonarstaða- og Arnórsstaðalands (sjá kort).

Hinn dómurinn, frá 1892, ákvað línu milli Möðrudals og Bustarfells einungis og fráskildi þar með Skjöldólfssstaðaland alveg Möðrudalslandi sem heimildir og vitnisburðir voru þó um að legið hefðu saman frá fornu fari.²

Í þessu þrasi urðu málsaðilar sammála um tvö punkta varðandi *höfuðmarkalínuna*, *Rúnasteinn* á Urðarhlíð og *læk* er fellur í Hölkná undan Súlendum á Möðrudalsvegi. En eitt aðalþrætueplið, Eyktarnipa, var dæmd niður á þá

línu, sem úrskurðaraðilar drógu, því sem næst beint á milli steins og lækjar.

Skyldu finnast önnur dæmi þess á landi hér að eyktarmark sé dæmt og slegið svo sleggjulega niður í land án þess að geta þjónað nokkru mennsku, byggðu bóli, bæ eða seli í eyktarlegu tilliti, svo helst verður að grípa til örþrifa rökráða og kalla þessa Dóma(dags)gnípu álfaleykt eða dverga.

Rúnasteinn

Stendur einn í stormi og hrið
steinn hjá hamrabrúnum,
innarlega við Urðarhlíð,
áletraður rúnum.³

Þannig hljóðar vísa ein um þetta sérstæða lýrittí forns skipulags í Jökuldalsheiði. Lýsing er á steininum og umhverfi hans í *Árbók Ferðafélags Íslands, Norð-Austurland – hálandi og eyðibygðir* (1987), bls. 90.

Rúnasteinn er nefndur í lögfestu fyrir Hákonarstaðalandi 1844 sem uppliesin var fyrir Manntalsþingsrétti að Fossvöllum þann 11. maí það ár. Lögfestan var innfærð í Veðmálabók Norður-Múlasýslu 1819–1847, bls. 136–137. Landamerkjalyssingin er svo hljóðandi:

Varða á Skjöld-ólfssstaðavegi undir Prívarðnahálsi sem er í baksýn (ein af Prívörðum?).

Sigurjón Bjarnason gaumgæfir vel vörðuna og hugleiðir þýðingu hennar að fornu og nýju.

Mynd: Páll Pálsson.

Páll Pálsson
frá Aðalbóli

Rúnasteinn hjá Urðarhlíð, vestur frá Sænautaseli. Sér til Snæfells og Príhyrnings.

Mynd: Páll Pálsson.

Að sunnan verðu úr Jökulsá í stein þann sem stendur í Þrándargili svo beint á fjall upp í Þrísteina svo í Víðirárós so í Digranes so í Skolladalslæk so í stein innan til á Urðarhlíð með Rúnum; þaðan **sjónhending** í Lækinn fyrir vestan Arnórstaðasel so í Refaklett, so í Launguhlíðarenda fremri so innan til á Hæðir fyrir sunnan Kiðuhamar so niður með Hnúksá í Jökulsá.

Það er í meira lagi athyglisvert að nefnd er **sjónhending** í þessari merkjalyssingu varðandi línuma frá steininum með rúnunum á að næsta kennileiti merkjanna. Annars er einlægt tuggast á so og so frá einu örnefninu til annars.

Að fornu var orðið sjónhending því aðeins notað um landamerki að sjá mætti í einu augnkasti á milli tiltekinna viðmiða á merkjum en ef eigi sá á milli var það kallað réttlínis eða beinlínis. Þetta gerir það að verkum að lækurinn dettur þar með úr leik ef um sjónhendingu hefur verið að ræða að fornu frá steininum því að lækurinn er í hvarfi norðan við Sænautafell.

Til er falsbréf um landamerki Möðrudals sem prentað er í XII. bindi Fornbréfasafns, bls. 37-39. Það bréf er nefnt í Möðrudalsvísitusíu H. G. Thordersen biskups árið 1850. Í þessu skjali segir svo:

Hálf Sænautavatn mot þessir aðrir menn eiga lönd í móti þangað sem heita Brúardrættir og á Hestleið á Príhyrningsfjallgarð til Þrívörðu.

Brúardrættir er einkennilegt nafn og eiga að vera einhvers staðar milli Sænautavatns og Þrívörðu. Nú er einmitt *Rúnasteinn* á þessu svæði með „áklöppuðum Rúnum“ eins og segir í falsbréfi Hákonarstaðamanna sem líklega er samið um miðja 19. öld þegar þrasið byrjar milli þeirra og Möðrudælinga um Rangalón sem byggðist árið 1843.

Gæti hugsast að hér væri um mislestur eða afbökun að ræða á orði í gamalli heimild – þar sem nefndur hefur verið steinn sem á voru Rúnadrættir? Það verða að teljast nokkrar líkur á því að þetta Brúardráttanafn muni eiga við *Rúnastein*.

Kennileiti og lýritti höfuðlínunnar

Rúnasteinn er valinn sem upphafspunktur vegna þess að hann hefir sérstaka þýðingu, þess efnis að höfundi þessa sproks tókst að ná þeim þekkingaráttum að heimildir væru í samræmi við landshætti í Heiðinni. Í fyrstu þótti honum illa horfa hversu þær virtust vera í æpandi ósamræmi hver við aðra. En *Rúnasteinn* gaf vísbendingar um að þessi forna markalína væri hinum traustustu *lýrittum* vörðuð að öllu leyti og verið vel við haldið og gilt við hefð og magt um ævalanga tið.

Það er þó þannig að greinarhöfundur stendur á herðum annarra í upphafi máls. Skjöldur Eiríksson á Skjöldólfss töðum á Jökuldal sem var þaulkunnugur Heiðinni og líka Völundur Jóhannesson, kenndu þá speki að frá *Rúnasteini* sæist í kollinn á Bjallkollu austan við Sænautavatn ef staðið væri uppi á honum, annars ekki. Steinninn er vestan við vatnið.

Hér var þá komin sjónhendingarlína sem skipti Sænautavatni hér um bil til helminga. Með hliðsjón af því er athyglisvert orðalagið í heimildinni frá 1532: „*Hálf Seningarvatn*“ sem nú nefnist Sænautavatn.

Með þessari línu var kominn fastur grundvöllur til að rekja sig út frá og þar með fór höfuðlinan að rakna upp smátt og smátt.

Sandufsr 1454, Bjallkollur, (Eyktarnibba)

Í sýslulýssingu frá árinu 1745 af norðurparti Múlasýslu eftir Þorstein sýslumann Sigurðsson, á Víðivöllum ytri í Fljótsdal,⁴ er nefnd Bjallkolla í upptalningu fjalla í Brúarþingsókn norðan megin Jökulsár og stendur á milli nafnanna Svalbarð og Sæningjafell (nú Sænautafell). Einnig er hún nefnd í sóknarlýssingu Hofteigsprestakalls árið 1874.

Par næst er Kolla nefnd í landamerkjalyssingum Rangalóns og Sænautasels frá árinu 1894. Lýsing Rangalóns hefst á þessa leið:

Af Sænautafelli þar sem það er hæðst út í stórt gil vestan við Arnórstaðasel; þaðan beina línu austur

i Bjallkollu, sérstakan melhól sem er í beinni línu frá þessu gili í Botnahraun eða Refaklett, sem Hákonarstaðamáldagi visar til.

Hér er þetta kennileiti merkjanna, sem nefnt er Bjallkolla, vel og glögglega staðsett svo ekki þarf að velkjast í vafa hvað við er átt.

Bjallkolla (fremri) er afar formfögur og áberandi að sjá frá Sænautaseli við suðurenda Sænautavatns, sem upptyptur hóll, ups eða nipi (nibba) sem ber við loft austan við vatnið. Þá sjást og toppar Súlenda líka í fjarska (sjá mynd). Frá Rangalóni, við norðurenda Sænautavatns, ber Bjallkollur (Sandufsr 1454) báðar við loft í austurátt, sú fremri mjög áberandi en hefir allt aðra lögun frá því sjónarhorni en af bæjarhlædi Sænautasel svo að ekki þarf að undra þótt nöfn á þessum fyrirbærum í landslaginu gætu hafa verið fleiri en eitt og jafnvel fleiri en tvö. Einnig ber þess að geta að Bjallkolla (fremri) er við forna ferðamannaleið yfir Heiðina milli Jökuldals og Möðrudals á Efra-Fjalli og stendur vestan undir Prívorðuhálsi (sjá síðar um Prívorðunöfn).

Í áður umgetinni sýslulýsingi er á meðal vatnsfalla í Heiðinni nefnd Eyktarnibbukvísl. Þar greinir á þessa leið frá rennsli vatna sem mynda Hofssá í Vopnafirði.

Að sunnan falla í Langadalsá, vatnið Leirvatnslón, Sæningjavatnslón og Eyktarnibbukvísl, einnig Þverdalskvísl og Háreksstaðakvísl.

Hér er svo skilmerkilega lýst að ekki fer á milli málá að núverandi Bjallkollukvísl, sem fellur til norðurs frá Bjallkollum (Sandufsum) í Gestreiðará (kvísl), er sú sama og Eyktarnibbukvísl sýslulýsingarinnar 1745. Það gefur glögglega til kynna að Bjallkolla (fremri), eða Sandufs öðru nafni, hefur líka kallast Eyktarnibba og þá höfð sem eyktarmark frá öðru hvoru selinu við Sænautavatn eða báðum.

Jörðin Arnórstaðir á Jökuldal var eign Hofteigskirkju árið 1454 eins og fram kemur í Málðaga Maríukirkju í Hofteigi á Jökuldal og þar er ummerkjum hennar lýst. Er það elsta þekkta merkjalýsing, ásamt landamerkjalýsingu Hofteigsjarðar í sama fornbréfi, sem sýnir fornt land- og jarðaskipulag á norðanverðum Jökuldal.

Byrjað er að rekja merkin norður um Heiðina á móti Skjöldólfss töðum og er það Gilsá sem aðskilur löndin upp í Heiðina. Síðan segir í lýsingunni:

... og úr sjöunda Gilsárbug og í Skjaldklofa og so í ósinn sem Lönguhlíðarlækur kemur í önnur vötn og so í Eyktarnipu og þaðan til vötnum hallar og fram í Sandupsirnar fyrir norðan Arnorsstaðasel.

Bjallkolla (fremri) (Sandufs) [Eyktarnipa] Austan við Sænautavatn, séð frá Sænautaseli. Toppur Súlenda sjást í fjarska.

Mynd: Páll Pálsson.

Hér er gefin upp stefna línumnar fram frá Eyktarnipu að Sandufsum sem fellur vel að staðháttá áttum á nútíma – að fara út og fram um Heiðina – sama og norður og suður. Sagt er að fara út í Rangalón frá Sænautaseli en inn (fram) í Sel frá Lóni.

Í samræmi við þetta eru nöfn eins og Bjallkolla ytri og fremri, Hnauslækur ytri og fremri og Hnefill ytri og fremri.

Sömuleiðis er orðalagid „.... fyrir norðan Arnorsstaðasel“ (Hlíðarena) kórrétt við ríkjandi málvenju. Sagt er að fara norður í Heiði af Jökuldal en hins vegar er farið austur í Heiðina og austur á Jökuldal frá Möðrudal eins og fram kemur í vitnisburði Jóns Guðmundssonar árið 1532 um Möðrudalsmerki.

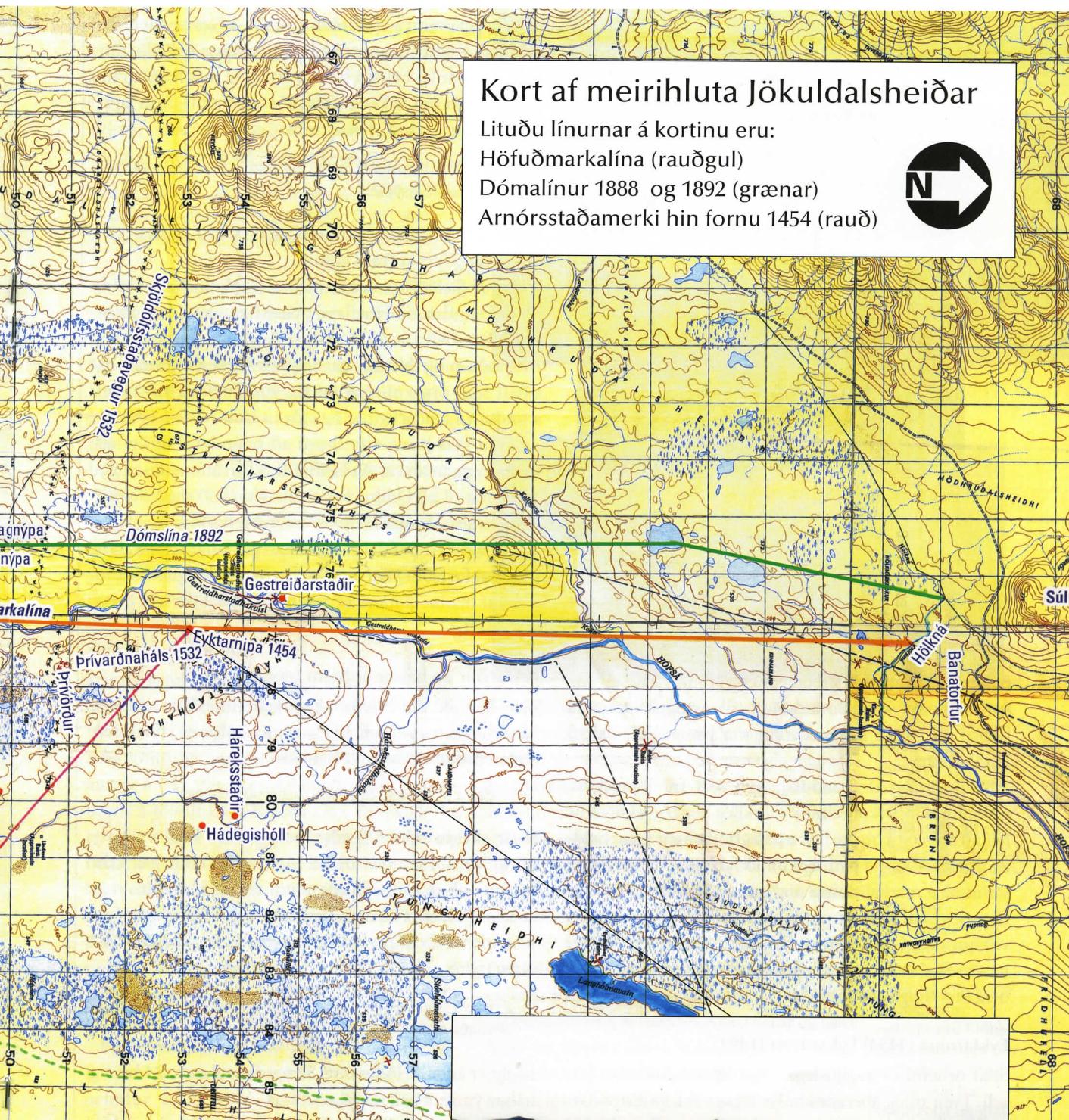
... og svo langt austur í heiðina undir Prívarðnaháls á Skjöldólfssstaðaveg.

Bjallkollur (Sandufsir) til austurs séð frá Rangalóni.

Mynd: Páll Pálsson.

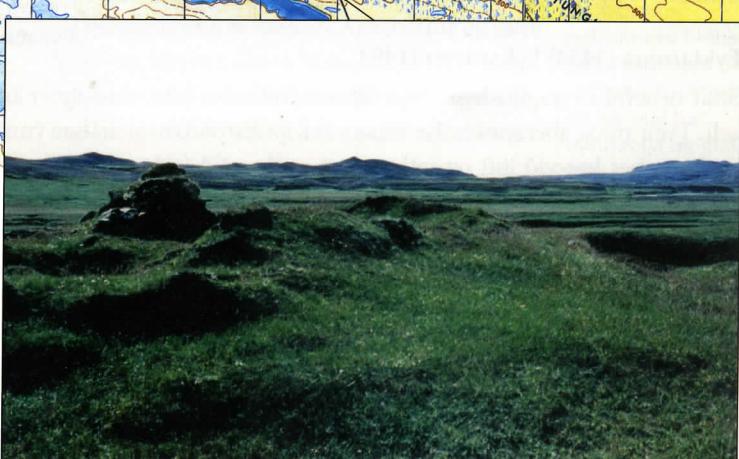

Tveir hólar blasa við til suðurs frá Gestreiðarstöðum. Lýrittin á Bjallkollu (ytri) benda á hólinn til vinstri á myndinni (þann austari). Trúlega er það Eyktarnipa heimildarinnar frá 1454. Gestreiðarstaðaxlir syðri eru til hægri og sunnan í þeim leynist Dómagnípa lítt áberandi.

Mynd: Páll Pálsson.

Bjallkolla (ytri). Vörðurnar (lyrittin) sjást á kolli hennar. Súlendur í fjarska. Innfelld mynd: Lýrittin á Bjallkollu. Myndir: Páll Pálsson.

Varðandi orðin í tittnefndri heimild: „... og þaðan til vötnum hallar“ ber að geta þess að Bjallkolla (fremri) (Sandufs) [Eyktarnibba] er á vatnaskilum þar sem deilir vatni milli Bjallkolludals og Bjallkolluflóa. Mörkin frá Bjallkollu í Lönguhlíðarenda þraeða í raun vatnaskil yfir Þrívorðuháls, um Botnahraun til Lönguhlíðarenda fremri en þaðan liggja merkin um þveran Víðidal til Hnúksvatns.

Bjallkolla (ytri) (Sandufs), sem sést frá Rangalóni, geymir á klapparkolli sínum merkileg lýritt (sjá myndir hér að ofan og á bls. 26). Eru það grjóthrúgur tvær, heldur ósjálegar en þó þannig komið fyrir að þær gefa upp stefnuna á markalínunni norður um Heiðina á Eyktarnipu sem sést af Kollunum. Þá stefnu ber aðeins austan við hornið á Súlendum en í toppinn á þeim sést frá Sænautaseli eins og áður er sagt. Bjallkolla (ytri) er nefnd í örnefnalýsingu Ármótasels.

Eyktarnipa (1454) Eykarnypa (1493)

Slikt örnefni er augljóslega tengt bústað fólks, bæ eða seli. Tveir mjög áberandi hólar blasa við frá Gestreiðarstöðum, ber þar við loft og setja svip á umhverfið (sjá mynd bls. 27). Þaðan til vesturs, lengra í burtu, koma svo Gestreiðarstaðaaxlir syðri en framan í þeim er Dómagignipa (1888). Axlir þessar eru syðri endinn á hálsi þeim er í Stefánsmáldaga Möðrudals kallast Gestreiðarháls en ný á dögum er orðhlutanum staða í bæjarnafninu bætt inn í nafn hálsins.

Ef skoðuð er á korti afstaða Háreksstaða til Hádegis-hóls, sem er sunnan við Háreksstaðakvísl, virðist austari

hóllinn geta verið svipað eyktarmark frá Gestreiðarstöðum. Þar á ofan vísar stefnulína varðanna á Bjallkollu (ytri) (Sandufs) beint á hóllinn svo gera mætti ráð fyrir að þar sé komin Eyktarnipa (1454). Rifja má aftur upp þessa klausu í merkjalyssgunni.

... og þaðan til vötnum hallar og fram í Sandupsirnar fyrir norðan Arnorsstaðasel.

Sandufsirnar (Bjallkolla fremri og ytri) eru á vatnaskilum eins og fyrr er fram komið.

Oddur Sæbjörnsson hét maður á Jökuldal á 19. öld, oftast kenndur við Hnefassel því að hann hóf þar búsetu árið 1847. Hann fæddist á Brú árið 1798 en ólst upp á Eiríksstöðum og dvaldist þar mestan hluta ævi sinnar og síðast sem próventumaður. En vinnumaður var hann stundum á heiðarbýlum og víðar á Dal.

Oddur gaf þann vitnisburð að hann heyrði sagt að Eyktarnipa hefði verið í Heiðinni, á Þrívarðnahálsi. Líkur benda til að Oddur karl hafi ekki farið með fleipur enda lengstum verið samvistum við ættarfólk Þorsteins Jökuls á Efra-Jökuldal sem munað gat langt aftur í aldir gegnum forfeður sína sem þar þraukuðu löngum, mann fram af manni ef mark er takandi á ættartölum er þetta fólk snertir.

Þrívorður og hálsar er þeim tengjast

Elsta heimild um Þrívorður í Jökuldalsheiði er máldagí Möðrudals frá því um 1493 sem kenndur er jafnan við Stefán biskup Jónsson. Þar segir:

Kirkjan á allan Gestreiðarháls austur að Þrívorðu.

Hvar skyldu þessar vörður hafa verið í heiðarvíðáttunni? Jón Guðmundsson frá Möðrudal nefnir þær ekki berum orðum í vitnisburði sínum árið 1532 en hins vegar segir þar, eftir að nefndur hefur verið lækur *sem fellur undan Súlendum ofan í Haulkná sem riðið er ofan í Vopnafjörð*:

... og svo langt austur í heiðina undir Þrívarðnaháls á Skjöldólfssstaðaveg og hálfir Seningarvatn.

Langt er á milli Hölnár og Sænautavatns, um 24 km og hálsar ýmsir á þeirri leið.

Nú heitir Þrívorðuháls langur hryggur fyrir austan Bjallkollar (Sandufsir) og Bjallkolludal. En þegar heiðarmálaþrasið hófst vildu Skjöldólfar meina að Háreksstaðaháls heti allur bálkurinn á milli Háreksstaðakvíslar og Gestreiðarstaðakvíslar. Möðrudælir vildu kalla hluta hans Gestreiðar(staða)háls en hins vegar Kornseiraháls á milli Gestreiðar(staða)dals og Kornseiradals.

Háreksstaðaháls er breiður og flatur. Votlend lægð með vötnum og tjörnum gengur að endilöngu eftir

hálsinum miðjum. Þar eru meðal annars Götu-vötn. Má því segja að þannig megi deila honum í two hálsa.

Nú skal aftur vitna í Möðrudals-Jón því að tvívar nefnir hann Prívarðnaháls. Vitnisburðinum lýkur Jón með þessari klausu:

Hér sagði hann öngvann hafa átalað meðan hann vissi utan um Prívarðnaháls hefðu Skjöldólfssstaðamenn uppátalad, þó þar yrði ekki framkvæmd á.

Ætli Skjöldólfar á þessum tíma (um 1500) hafi verið að tauta eitthvað um Þrívorðuháls granna sinna á Arnórsstöðum og varðaði Möðrudæli eitthvað um það? Er ekki hitt lík-legra að tveir hafi Prívarðnahálsarnir verið í Jökuldalsheiði til forna og af kortinu er augljóst að *höfuðmarkalínan* liggur um ytri háls-inn, nánast við Gestreiðarstaðadalinn enda Eytarnipa að kalla í hálsbrúninni.

Pá er ekki síður athyglisvert að saman fer í lýsingunni hjá Jóni háls og vegur: „... undir Prí-varðnaháls á Skjöldólfssstaðaveg“, segir þar (sjá mynd bls. 29).

Fleiri Þrívorðunöfn

Í þessu sambandi er fróðlegt að nefna til sam-anburðar fleiri Þrívorðunöfn sem eru á al-mennum ferðaleiðum og þjóðvegum. Á Smjörvatnshéðarvegi heitir Þrívorðuháls,⁶ einnig á leið yfir Fljótsdalsheiði, milli Klaust-ursels á Jökuldal og Bessastaða í Fljótsdal.⁷ Þá er slíkt nafn á fjallveginum yfir Öxi.⁸ Einnig heitir Þrívorðuháls einn af hálsunum í fram-hluta Eiðaþinghár en þvert um hryggi þessa liggja götur frá Ásgeirsstöðum austur á Vest-dalsheiðarveg. Ekki er nú vitað hvort Þrívorður tróni á hálsi þessum við göturnar.⁹ Þrívorður heita á Hallormsstaðahálsi, við leið á milli Mýra í Skriðdal og Hallormsstaðar í Skógum.¹⁰

Þá má ekki gleyma að geta um „Prívarðna-fjallgarð er stendur á hestleið. Brúarveg ...“ sem nefndur er í oft á minnstum vitnisburði Möðrudals-Jóns. Síst kemur á óvart að þá er getið leiðar og vegar með þrívorðunafninu¹¹ (sjá mynd af Þrívorðum).

Þrjár vörður standa á Hafragjárbarmi við Braeðraklif á hinum forna Alþingisvegi Aust-firðinga um þvert Ódáðahraun.¹²

Þrjár klúka vörður á Bræðraöldu á Fljóts-dalsheiði, austan við Þrælaháls. Hjá þeim lá á umliðnum öldum hin forna fjárekstrarleið

Fljótsdæla vestur á Tungurnar (Maríu- og Herjólfstungur) eða hin nyrðri öræfin sem nú nefnast Vesturöræfi. Um það vitna glöggar götur á graslendinu við Þóriskvísl, milli hálsins og öldunnar.

Hvað eiga þessar vörður að tákna við al-mennum ferðaleiðir? Í Jökuldalsheiði eru þær greinilega settar á forn landamerki (sjá *höfuðmarkalínuna*) og sömuleiðis Braeðraklifshrúg-urnar í Ódáðahrauni því að klifið er nefnt í fornnum skjölum er fjalla um landamerki jarða og eign á landi á þessum slóðum.

Í greinarkorni, er nefnist „Arnardalur og gædi hans“ og birtist í ritinu *Múlaþingi* (27, bls. 30), eru nefndar Þrívorður á hestleið yfir Príhyrn-ingsfjallgarð og þýðing þeirra túlkuð þannig:

Þær eru vaflaust ævaforнir landamerkj-a-lýrittar, eins og þrívorðurnar á Skjöldólfssstaðavegi undir Prívarðnahálsí i Jökuldalsheiði, en sá háls er nefndur í sama vitnisburði sem og Skjöldólfssstaðavegur. Hefur það vissulega verið mjög skynsamlegt að staðsetja lýrittin við alfaravegi á slíkum heiða- og fjallaslöðum, því þannig myndi þekking á þessum þýðingarmiklu löggerningum frekast viðhaldast um aldur og ævi.

Efri mynd:
Þrívorður við hest-leið á Prívarðna-fjallgarði (Príhyrn-ingsfjallgarði).

Virðist mega sjá móta fyrir gótu á myndinni vinstra megin við jeppann.

Neðri mynd:
Þrí steinar uppá stórum steini í Jökuldalsheiði. Dæmigerðir lýrrita-steinar, sem nefndir eru í Jónsbók í kaflanum um jarðaskipti: „Mark-steina skal þar niðursetja og grafa sem menn verða ásáttir, og leggja hjá þrijá steina, og eru þeir kallaðir lýritar.“ (Jónsbók Kbh., 1904, bls. 120.)

Myndir: Páll Pálsson.

Þá er þess að geta að Bjallkolla (fremri) (Sandufs) [Eyktarnibba] stendur við leið á milli Möðrudals á Efrafjalli og Jökludals. Liggur sá vegur ofan í dalinn um Arnórsstaðamúla ofan í Biskupsbotn við Gilsá.

Prívorðuhálsinn (fremri), austan við Sandufsir (Bjallkollur), dregur vafalaust nafn af þrívorðum sem staðið hafa við veginn hjá Bjallkollu sem löggildingartákna merkjagerðar á sínum tíma. Prívorðunafnið á hálsinum bendir eindregið til þess.

Lækur sem fellur undan Súlendum ofan í Hölná

Á máltagablaðinu er lá á Möðrudalskirkju 1645 og síðar er eftirfarandi klausau:

Það skilur landamerki millum Möðrudals og Bustarsfells: og sjónhending í Eykarnypu: úr læk þeim er fellur ur (?) Holkná: Kirkjan á allan Gestreiðarháls austur að Prívorðu.

EKKI fer á milli mála að átt er við sama læk og í vitnisburði Möðrudals-Jóns frá 1532 sem hljóðar svo:

Og sinn faðir hefði haldið landeign Möðrudalsstaðar að þeim læk sem fellur undan Sulendum ofan í Haulkná sem riðið er ofan í Vopnafjörð.

Tveir falla lækir undan Súlendum þar sem gamli Möðrudalsvegurinn liggar meðfram þeim. Er annar þeirra, og sá efri, kallaður Banatorfulækur í örnefnalýsingu Brunahvamms og við þennan læk er miðað í landamerkjálýsingu þeirrar jarðar frá árinu 1894.

... sem kemur ofan framan við ofannefnt fjall og í efsta bug á Hölná á Möðrudalsveginum.

Pessi lækur er einnig sá er deiluaðilar komu sér saman um að miða landamerkin við, sunnan frá Rúnasteini á Urðarhlíð, norður um Heiðina, um Dómagnípu og austanvert Stóralækjarvatn, í lækjarósinn í Hölnárkrók.

Í örnefnalýsingu Brunahvamms eru nefndar *Neðri-Banatorfur*. Um þær rennur Súglendukvísl. Kemur sá lækur að norðan, á milli Brunahvammsháls og Súlenda, og fellur fram í Hölná. Möðrudalsvegur liggar meðfram þessum læk (sjá kort).

Sunnan við ána, beint á móti lækjarósnum, er vel hlaðin varða og skammt frá henni uppi á grjótmelunum er stór, stakur steinn og á honum vörðuklúkur (*lýrittí*?).

Af Möðrudalsveginum gamla, meðfram neðri læknunum (Súglendukvísl), gefur sýn suður um Jökludalsheiði, eftir endilangri *hofuðmarkalínunni*, fram á Bjallkollur (Sandufsir), fyrir austan Sænautavatn (Seningarvatn 1532). En þegar komið er að efri læknum við Hölnárkrók byrgja háir hólar alla sýn til Heiðarinna.

Þar með er augljóst við hvorn lækinn sjónhendingin miðast sem nefnd er í skjalinu 1493.

Niðurlag

Af hólunum hjá steininum gefur sýn suður yfir heiðina og í björku veðri sést Eyktarnipa suður frá Gestreiðarstöðum og langt í fjarska í sömu línu ber Sandufsir eða Bjallkollur við loft á milli Hnefla og Snæfells.

Þetta er sjónhending sú sem nefnd er í skjalinu frá 1493 (sjá kort). Hún fellur að Ármótum (ytri?) þar sem Langadalsá og Kollseyra falla sameinaðar í Hofsá. Þá hefur Hofsá (eða Gestreiðará) ráðið mörkum að Ármótum fremri (1834) og síðan liggar línan um vesturbrún Prívarðnaháls (ytri) við Gestreiðarstaðadalinn, um Eyktarnipu fram í Sandufsir, nú Bjallkollur [Eyktarnibbu?].

Hofuðmarkalínan er líklega gott dæmi um hina vönduðu merkjagerð að fornu, löngu fyrir daga skriffinnunnar þar sem líkja má landinu við bókfell og merkjátaknumunum við letur.

Hið forna grunnskipulag lands (jarða) í Heiðinni og á Jökuldal er mjög forvitnilegt en verður að bíða umfjöllunar að sinni.

Tilvisanir og heimildir

1 Líklega er hæpið að kalla steininn sjálfan *lýrittí* en rúnirnar, sem á honum standa fyrir *L* og *M*, hafa helgað hann sem landamerkjastein. Hann mætti því kalla *lýrittastein* (sjá orðabók J. Fritzner, II. bindi, bls. 580. Sjá einnig *Kulturlistorisk leksík for nordisk middelalder*, XI. bindi, d. 23-24 og *Alþingisbækur Íslands*, I. bindi, bls. 137-139).

2 Þetta heiðarmálaþras hófst með Háreksstaðamáli árið 1844 og síðar bættist Melsmál við. Ágreiningar varð strax um Rangalón (1843) og Fögrukinn (1848). Gestreiðarstaðir lenti í uppnám á milli þessara þrætuþlásseggja síðar meir. Halldór Stefánsson rekur að nokkru þetta málastapp í ritinu *Jökludalsheiðin* og byggðin þar sem medal annars birtist í fyrsta bindi Austurlands, *Safni austfirska fræða*, árið 1947. Kom áður út á bók, Akureyri 1946.

3 Vísan er í áður nefndri ritgerð Halldórs Stefánssonar, *Jökludalsheiðin* og byggðin þar, bls. 259.

4 Hér er farið eftir þydingu Indriða Gíslasonar er var prentuð sem fylgirit *Múlahings* árið 2001.

5 Hér verður því haldið fram að þessar tvær vörður gildi sem *lýrittí* eins og þrívorður – þar til annað sannara reynist. Biskupsvörðurnar tvær á Biskupshálsi eru þá voldugustu *lýrittí* á landi hér.

6 Kort. Blað 103, Úthérað. Meilkværið 1:100.000.

7 Kort. Blað 104, Fljótsdalshérað. Prívorðuháls (Prívarðnaháls).

8 Kort. Blað 105, Hamarsfjörður. Í *Ferðabók Sveins Pálssonar* stendur: Prívarðnaháls, bls. 374. Sveinn ferðaðist um Austurland árið 1794.

9 Kort. Blað 113, Dyrfjöll. Þess má geta að þrjár vörður eru á Kótluhrauni, við gamla Fjarðarheiðarveg, hæðartala 655. Blað 114, Gerpir, prentað 1970.

10 Kort. Blað 104, Fljótsdalshérað. Þá má nefna kort, blað 37, Hengill og blað 38, Eyrarbakki, með þrívorðu nöfnum. Árbók FI, 1985, bls. 130 og kort, *Landnám Ingólfss III*, 1937-1939, bls. 2 og 6.

11 „... a Hestleid á Prihyrningsfjallgarð til Prívorðu“ stendur í falsbréfinu sem áður var vitnað til um nafnið Brúardráettir. Sjá Prívorður undir Hestleidarkólli á kortinu *Útivist í Jökludalsheiðinni*, 1. útgáfa 2004. Þessa Hestleid för Sveinn Pálsson árið 1794. *Ferðabók*, bls. 391-392.

12 Myndir eru af vörðunum í riti Ingvars Teitssonar, *Biskupaleið yfir Óðáðahraun*. FI 2005, bls. 12 og 41, einnig í riti Jóns Gauta Jónssonar, *Óðáðahraunsvegur himm forn*. Lesarkir Náttúruverndarráðs 7, 1981.